

СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ПОЛОНІ: ПРОБЛЕМАТИКА, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

COLLECTION OF ALIMONY FROM MILITARY PERSONEN: PROBLEMS, SOLUTIONS AND JUDICIAL PRACTICE

Холод В.С., аспірант кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню питання правового регулювання стягнення аліментів з військовослужбовців, які перебувають у полоні. Тема статті набула актуальності у зв'язку з запровадженням на всій території України воєнного стану, мобілізації населення та ведення масштабних бойових дій. В ході виконання завдань щодо відсічі збройної агресії Російської Федерації, трапляються випадки захоплення військовослужбовців сил оборони України у полон. Після взяття в полон, військовослужбовець набуває такого правового статусу як військовополонений. Поряд із несенням служби існує й інша частина життя військовослужбовців, яка лежить у цивільній площині. Обов'язок зі сплати аліментів на утримання дитини, як частина цивільного життя військовослужбовця, не припиняється навіть після потрапляння особи в полон.

Очевидно, що серед військовослужбовців сил оборони України можуть бути особи, які мають статус боржника в межах виконавчого провадження по стягненню аліментів на утримання дитини. Таким чином, якщо з правовим регулюванням стягнення з військовослужбовця аліментів на утримання дитини жодних проблем не виникає, то з регулюванням стягнення аліментів з військовополоненого виникають складнощі.

Дослідження даного питання має за мету з'ясування проблематики стягнення аліментів з боржників-військовополонених, пошук справедливого балансу між захистом майнових інтересів таких осіб та правами стягувача аліментів, який діє в інтересах дитини. Тобто, ціль даного дослідження направлена не стільки на пошук механізму стягнення аліментів, скільки на дослідження питання захисту інтересів дитини у подібних випадках та майнових інтересів боржника. Дана тематика актуальна тому, що дитина та її потреби вимагають уваги незалежно від виникнення, зміни чи припинення у її батьків того чи іншого правового статусу. В даній статті висвітлено проблематику невідповідності норм національного законодавства нормативно-правовим актам міжнародного права, а також проблеми правозастосування вітчизняного законодавства на шкоду інтересам дитини та боржника, як сторони виконавчого провадження. Крім того, метою цього дослідження є пошук шляхів вирішення проблеми з забезпеченням майнових інтересів дитини в межах виконавчого провадження відносно боржника-військовополоненого.

Ключові слова: військовослужбовець, військовополонений, аліменти, дитина, виконавче провадження, захист інтересів дитини, захист майнових інтересів боржника.

The article studies the legal regulation of alimony recovery from military personnel in captivity. The article's topic has become relevant in connection with the introduction of martial law throughout Ukraine, the mobilization of the population, and large-scale hostilities. In the course of performing tasks to repel the armed aggression of the Russian Federation, there are cases of capturing military personnel of the Ukrainian defense forces. After being captured, a military personnel acquires the legal status of a prisoner of war. Along with military service, there is another part of military personnel's life that lies in the civilian sphere. The obligation to pay child support, as part of the civilian life of a military personnel, does not cease even after a person is taken prisoner.

It is obvious that among the members of the Ukrainian defense forces, there may be persons who have the status of a debtor in the framework of enforcement proceedings for the recovery of child support. Thus, while there are no problems with the legal regulation of child support recovery from a military personnel, there are difficulties with the regulation of child support recovery from a prisoner of war.

The purpose of this study is to clarify the issues of collecting alimony from prisoner-of-war debtors and to find a fair balance between protecting the property interests of such persons and the rights of the claimant acting in the interests of the child. In other words, the purpose of this study is not so much to find a mechanism for the recovery of alimony, but rather to study the issue of protecting the interests of the child in such cases and the property interests of the debtor. This topic is relevant because a child and his or her needs require attention regardless of the emergence, change, or termination of a particular legal status of his or her parents. This article highlights the issues of inconsistency of national legislation with international law, as well as the problems of law enforcement of national legislation to the detriment of the interests of the child and the debtor as parties to enforcement proceedings. In addition, the purpose of this study is to find ways to solve the problem of ensuring the property interests of a child within the framework of enforcement proceedings against a prisoner-of-war debtor.

Key words: a military personnel, a prisoner of war, alimony, a child, enforcement proceedings, protection of the child's interests, protection of the debtor's property interests.

Указом Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року, затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року №2102-IX введено воєнний стан, який продовжується відповідними указами Президента України та затверджується відповідними Законами України [1]. Як слушно зазначили Бородін І. та Пасіка С., військовослужбовцями є особи, які проходять державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я та віком громадян України, пов'язану із захистом держави, її цілісності та суверенітету [2, с. 165]. Військовослужбовці проходять службу у Збройних Силах України, а також інших утворених відповідно до Законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органах, органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, які іменуються разом як «сили оборони». Усі військовос-

лужбовці отримують грошове забезпечення, яке складається з посадового окладу, окладу за військовим званням, надбавки за вислугу років, надбавок, доплат, винагород, додаткових винагород на період дії воєнного стану. З військовослужбовців сил оборони України утримання аліментів провадиться з усіх видів грошового забезпечення, крім грошового забезпечення, що не має постійного характеру (одноразові додаткові види грошового забезпечення такі як винагороди та додаткові винагороди на період дії воєнного стану) [3].

В ході виконання завдань з відсічі збройної агресії Російської Федерації, військовослужбовці сил оборони України можуть потрапити в полон до супротивника. В цей момент, військовослужбовець набуває правового статусу військовополоненого. Після набуття такого статусу особа перебуває у супротивника до моменту її репатріації.

На момент проходження служби у статусі військовослужбовця, особа не втрачає зв'язок із цивільним світом, адже не позбавлена можливості брати участь в цивільних правовідносинах, вчиняти правочини, мати цивільні права та нести обов'язки. Однак, в момент набуття статусу військовополоненого, фактично, особа тимчасово втрачає зв'язок з багатьма сферами суспільних відносин у державі свого громадянства, постійного місця проживання чи походження. В такому випадку, особа позбавляється можливості самостійно реалізовувати свої права та виконувати обов'язки.

Серед обов'язків військовослужбовців, які є батьками, наявний обов'язок з утримання власних дітей. Стягнення аліментів на утримання дитини нерозривно пов'язане з правом дитини на гідне життя, освіту, розвиток та добробут. Гарантом створення умов для повного та всебічного розвитку дитини, включаючи її фізичний, інтелектуальний, моральний, культурний, духовний та соціальний розвиток, виступає держава [4, с. 139]. Обов'язок такі умови створити покладається державою на батьків або осіб, які їх замінюють, а у випадку невиконання останнього передбачається відповідальність відповідно до Законів України [5]. Утримання дітей до їх повноліття є конституційним обов'язком кожного з батьків. Обов'язок з утримання дитини є рівним як для батька, так і матері. Як слушно зазначила Новак А.В., вітчизняне законодавство у сфері сімейних правовідносин не здатне забезпечити реальне виконання зобов'язань щодо утримання дитини, адже воно не передбачає заходів примусу до того з батьків, який добровільно не виконує таких обов'язків [6, с. 244].

У випадку ухилення одним з батьків від обов'язку з утримання дитини, аліменти можуть бути стягнуті у судовому порядку. У деяких випадках виконання такого батьківського обов'язку досягається шляхом примусового стягнення аліментів в межах відповідного виконавчого провадження. Тобто, держава, в особі органу виконавчої служби, забезпечує неухильне виконання батьками своїх обов'язків по утриманню дітей, адже піклування про дітей є пріоритетом незалежно від воєнного стану. Стягнення аліментів має періодичний характер та зазвичай являє собою щомісячне стягнення визначеної суми з усіх видів заробітку (доходу) боржника.

Згідно роз'яснень Міністерства юстиції України опублікованих 01.04.2022 року [7], батьки, які проживають окремо від своїх дітей зобов'язані їх утримувати, а стягнення аліментів не припиняється навіть у разі введення воєнного стану. Відтак, можна зробити висновок, що чинне законодавство не встановлює обмежень на стягнення аліментів з військовослужбовців, а саме стягнення має відбуватися на загальних засадах.

Однак, якщо питання про виконавчі провадження про стягнення аліментів з військовослужбовців врегульовано, то питання про стягнення аліментів з боржників-військовополонених має низку законодавчих перешкод. Неможливо не погодитись із думкою Ханович Є., про те, що стягнення аліментів на утримання дитини є складним процесом, дотичним до різних галузей права [8, с. 24].

Згідно з п. 17 ч. 1 ст. 34 ЗУ «Про виконавче провадження» [9], виконавець зупиняє вчинення виконавчих дій у разі позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, що встановлюється згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей». Сфера дії Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» поширюється на громадян України яких було позбавлено особистої свободи державою-агресором, її органами, підрозділами, формуваннями, іншими утвореннями у зв'язку із захистом

державного суверенітету, незалежності, територіальної цілісності і недоторканності України внаслідок збройної агресії проти України, які належать до складу сил безпеки і сил оборони України та до однієї з категорій осіб, визначених Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року та Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року [10].

Згідно до ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року ратифікованою Україною 03.07.1954 року [11], Військовополоненими, у розумінні цієї Конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1. Особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

2. Членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо ця територія окупована, за умови, що ці ополчення або добровольчі загоны, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

a) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;

b) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;

c) вони носять зброю відкрито;

d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

3. Членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.

4. Осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку.

5. Членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

6. Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Як вже зазначав Сібільов Д.М., описуючи принципи законності та верховенства права у виконавчому провадженні, виконавець навряд чи буде вчинювати дії всупереч приписам закону, керуючись принципом верховенства права, як ідеєю справедливості, що переважає над законом. Така думка пов'язана з тим, що за законодавством про виконавче провадження принцип верховенства права являє собою продовження принципу законності [12, с. 125]. Інакше кажучи, виконавець не може не виконати імперативну норму п. 17 ч. 1 ст. 34 ЗУ «Про виконавче провадження», навіть якщо вона нашкодить інтересам дитини, на яку стягуються аліменти.

Отже, існує припис законодавства за яким виконавець зобов'язаний, винести постанову про зупинення виконавчих дій з моменту отримання відомостей про потрапляння боржника в полон. З цього моменту, виконавець перестає вчиняти будь-які дії спрямовані на примусове стягнення аліментів на утримання дитини з боржника-військовополоненого.

Разом з тим, згідно ч. 6 ст. 9 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» за військовослужбовцями, захопленими в полон або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або безвісно відсутніми, зберігаються виплати в розмірі посадового окладу за останнім місцем служби, окладу за військовим званням, надбавки за вислугу років, інших щомісячних додаткових видів грошового забезпечення постійного характеру та інші види грошового забезпечення з урахуванням зміни вислуги років та норм грошового забезпечення [13]. Тобто, виникає ситуація, коли виконавець перестає вчинювати виконавчі дії, спрямовані на стягнення аліментів, але боржник продовжує отримувати заробіток (дохід). Вказане не відповідає приписам ст. 51 Конституції України [14], ст. 3, 18, 27 Конвенції про права дитини ратифіковану Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 р. [15], ст. 8, 11 Закону України «Про охорону дитинства» [5], адже подібна практика правозастосування позбавляє дитину аліментів, як джерела існування. Очевидно, що в такому випадку якнайкращі інтереси дитини законодавством не забезпечуються, а навпроти шкодять їм.

Звісно, ч. 6 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено також і те, що сім'ям військовослужбовців, які були захоплені в полон, щомісячно виплачується грошове забезпечення, в тому числі додаткові та інші види грошового забезпечення, у порядку та в розмірах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України [13]. Однак, на практиці ця норма також має суттєві проблеми у застосуванні. Зокрема, якщо військовослужбовець не зазначив у своїх особистих даних про наявність дитини від колишнього шлюбу, то у військової частини просто не буде інформації щодо такої дитини. Більше того, хоч виконавець і наділений повноваженнями встановити військову частину де боржник проходить службу, однак, як було вказано вище, після отримання відомостей про потрапляння боржника в полон, він зупинить вчинення виконавчих дій.

В такому випадку, варіантом вирішення питання отримання грошових коштів від батька дитини є звернення до військової частини де військовополонений проходить службу з заявою про отримання його грошового забезпечення на підставі ч. 6 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», але її місцезнаходження є державною таємницею. Відтак, на того з батьків, з ким проживає дитина, покладається невинуватий та надмірний тягар пошуку та реалізації права отримання частки грошового забезпечення боржника-військовополоненого, хоча механізм стягнення аліментів в межах виконавчого провадження є більш доступним та простим.

Поряд із описаною проблематикою щодо порушення принципу якнайкращого забезпечення інтересів дитини, існує і інший аспект, який потенційно порушує майнові інтереси боржника-військовополоненого. Хоч виконавці і зобов'язані зупинити вчинення виконавчих дій відповідно п. 17 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження», однак це не означає, що зупиняється нарахування заборгованості по сплаті аліментів. Коли боржник-військовополонений буде визволений з полону і про це отримає відомості виконавець, то, на підставі ч. 12 ст. 35 Закону України «Про виконавче провадження», після сплину шести місяців з моменту визволення з полону, виконавець продовжує вчинення виконавчих дій про що виносить відповідну постанову на підставі ч. 5 ст. 35 Закону України «Про виконавче провадження». Загально відомим є той факт, що після визволення з полону військовослужбовці змушені проходити довготривале лікування та реабілітацію. Це означає, що боржник-військовослужбовець може не знати або не дізнатись про існування в нього вже значної суми заборгованості за період перебування у полоні.

В результаті виходить ситуація, коли у боржника-військовослужбовця утворюється суттєва заборгованість, а виконавець, продовжуючи виконавче провадження, накладає арешти на кошти такої особи, арешт на його майно, обмеження у праві виїзду за межі України, обмеження у праві керування транспортними засобами та інші встановлені ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» обмеження. В решті решт, стягнення може бути звернуто і на майно такого боржника.

Така ситуація для боржника-військовополоненого створюється штучно, через невідповідність п. 17 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження» таким нормам права як: ст. 51 Конституції України, ст. 3, 18, 27 Конвенція про права дитини ратифіковану Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 року та набула чинності для України 27.09.1991 року, ст. 8, 11 Закону України «Про охорону дитинства». Враховуючи приписи ч. 6 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», після визволення з полону військовослужбовець може взагалі не мати жодних заощаджень, адже грошове забезпечення виплачується його сім'ї на період перебування в полоні. У такому випадку, погашення заборгованості в межах виконавчого провадження по стягненню аліментів може бути суттєво ускладнено, особливо якщо боржник перебував в полоні тривалий час та сформувалась велика сума заборгованості по сплаті аліментів. Таким чином, боржник-військовополонений, після виходу з полону, з високою вірогідністю ризикує отримати численні обмеження прав, у тому числі і майнових, в межах виконавчого провадження по стягненню аліментів. Очевидно, що такі невідповідності норм чинного законодавства реаліям сьогодення ставлять під загрозу майнові інтереси боржника, який проходить службу у силах оборони України. Перебуваючи в полоні, військовослужбовець має право розраховувати на те, що чинне законодавство у сфері регулювання стягнення аліментів не завдасть шкоди його дитині або майновим інтересам.

Більш того, навіть якщо боржник-військовослужбовець вирішить звернутись до суду з позовом про звільнення від сплати, нарахованої за час перебування в полоні, заборгованості по сплаті аліментів, то вірогідність задоволення таких вимог доволі мала.

Наприклад, 04.03.2021 року предметом перегляду Першої судової палати Касаційного цивільного суду стала справа № 177/1090/18 (провадження: № 61-7448св20), за позовом про звільнення від сплати заборгованості по аліментах. В межах наведеної справи позивач заявив такі вимоги на підставі перебування в полоні на окупованій території України саме в період нарахованої йому заборгованості по сплаті аліментів. Однак, колегія суддів Верховного Суду не визнала такі доводи достатніми для задоволення позову, адже позивачу-військовослужбовцю нараховувалась заробітна плата, яку він отримував під час служби у Збройних силах України. В своїй постанові від 04.03.2021 року по справі № 177/1090/18 Касаційний цивільний суд визнав, що з заробітної плати, яку військовослужбовець отримує перебуваючи в полоні, має проводитись відрахування аліментів [16].

Окремо вважаю за необхідне зазначити, що наведена позиція Першої судової палати Касаційного цивільного суду є обґрунтованою та справедливою, адже в ній враховані як інтереси дитини боржника, так і захист майнових інтересів боржника від надмірних обмежень та стягнень. Тобто, навіть якщо військовослужбовець перебуває у полоні, то з його грошового забезпечення правильно здійснювати відрахування по сплаті аліментів в межах відповідного виконавчого провадження, адже це дозволить забезпечити потреби дитини та убезпечити самого військовослужбовця від заборгованості та відповідних майнових і немайнових обтяжень (обмежень).

На мою думку, існує єдиний спосіб вирішити обидві перелічені проблематики, захистивши при цьому якнайкращі інтереси дитини та майнові інтереси боржника у виконавчому провадженні. Потрібно внести зміни до

п. 17 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження» шляхом зазначення, що дія цього пункту не застосовується до виконавчих проваджень про стягнення аліментів з боржників-військовослужбовців, які потрапили в полон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 / Президент. України *Голос України*, 24.02.2022, № 37.
2. Borodin I., Pasika S., Legal status of servicemen in Ukraine, *European Political and Law Discourse*. 2017. Volume 4, Issue 1, С. 164–171.
3. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова від 26 лютого 1993 року №146 / Кабінет Міністрів України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text> (дата звернення 19.08.2024 року).
4. Дяченко С.В., Лямзіна О.В., Стягнення аліментів з військовослужбовців в умовах воєнного стану: проблематика, шляхи вирішення та судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 138–141. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/29> (дата звернення 19.08.2024 року).
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III / *Верховна Рада України*. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14/conv#n85> (дата звернення 19.08.2024 року).
6. Новак А. Законодавче забезпечення виконання аліментних зобов'язань щодо дитини в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 2. С. 243–246. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.43.
7. Роз'яснення Мін'юсту щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану від 01.04.2022 р. Урядовий портал. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-minyustu-shchodo-alimentnih-zobovuzan-u-period-voennogo-stanu> (дата звернення 19.08.2024 року).
8. Ханович Є. Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 20–25.
9. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 19.08.2024 року).
10. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особою свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26.01.2022 р. № 2010-IX / *Верховна Рада України*. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 19.08.2024 року).
11. Про поведження з військовополоненими: Женевська конвенція від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 19.08.2024 року).
12. Сібільов Д.М. Принципи законності та верховенства права у виконавчому провадженні: ідеологічні аспекти їх реалізації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1 (68) С. 118–125.
13. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 19.08.2024 року).
14. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України*. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
15. Про права дитини : Конвенція від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 19.08.2024 року).
16. Про звільнення від сплати заборгованості за аліментами: Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04.03.2021 № 177/1090/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95344877> (дата звернення 19.08.2024 року).